

Identifying Indicators For Measuring The Intellectual Competencies Of Military Commanders: A Qualitative Content Analysis

Salehnajad ¹ | Mohammad Hossain Shadmanfar ²

Abstract

Rationality, as a multifaceted concept, justifies phenomena based on fixed preferences. Accordingly, for strategic decision-making in warfare, rational competencies related to identifying, organising, promoting, and determining the advancement path within the war organisation and appointing commanders represent some of the most critical types of defence and security decisions, challenging the highest levels of military officials and commanders. Therefore, this study aims to address the question: "What are the indicators for measuring the rationality competence of military commanders?" In terms of philosophy or research paradigm, this study was conducted using the interpretive paradigm and its inductive approach, establishing general rules based on detailed information and employing qualitative analysis methodology and the Atlas (24) software. Regarding the time horizon and the data collection method, the research was non-probable and purposeful, with semi-structured in-depth interviews conducted with the Supreme Commanders of the Sacred Defence. The validity, reliability, transferability, and verifiability criteria were utilised to assess the quality. Based on the research findings, (117) subcategories, (17) main categories, and (2) themes, including the internal dimension of rationality and the external dimension of rationality, were identified. The results indicated that military commanders must consider rationality's internal and external dimensions.

Keywords: Rationality Merit, Religious Meritocracy, Sacred Defence, Qualitative Content Analysis.

1. Assistant Professor, Department of Knowledge Management, Faculty of Artificial Intelligence and Cognitive Sciences, Imam Hossein (AS) University, Tehran, Iran. krasalehnj@ihu.ac.ir
2. Ph.D. Candidate, Faculty of Management and Economics, Imam Hossein University, Tehran, Iran.

شناسایی شاخص‌های سنجش شایستگی‌های عقلی فرماندهان نظامی؛ تحلیل محتوای کیفی

سیدعبدالله صالح‌نژاد^۱ | محمدحسین شادمان‌فر^۲

چکیده

عقلانیت به‌عنوان مفهومی چندوجهی، پدیده‌ها را بر اساس ترجیحات ثابت توجیه می‌کند. براین اساس، به‌منظور تصمیم‌گیری راهبردی در جنگ، شایستگی‌های عقلی در شناسایی، سازمان‌دهی، ارتقا و تعیین مسیر ترقی در سازمان جنگ و انتصاب فرماندهان در زمره یکی از خطرناک‌ترین نوع تصمیمات دفاعی - امنیتی است و بالاترین سطوح مسئولان و فرماندهان نظامی را به چالش می‌کشد؛ بنابراین، هدف از پژوهش حاضر پاسخ به این پرسش است که «شاخص‌های سنجش شایستگی عقلانیت فرماندهان نظامی کدام‌اند؟». پژوهش حاضر از نظر فلسفه یا پارادایم پژوهشی، در پارادایم تفسیری و رویکرد آن استقرایی با استفاده از معلومات جزئی و برقراری ارتباط بین آن‌ها حکم کلی و روش شناسی تحلیل کیفی و نرم‌افزار اطلس‌تی (۲۴) انجام شد. از نظر افق زمانی، پژوهش تک مقطعی و شیوه گردآوری داده‌ها، استفاده از مصاحبه‌های عمیق نیمه‌ساختاریافته با فرماندهان عالی دفاع مقدس به‌صورت غیراحتمالی و هدفمند است. به‌منظور ارزیابی کیفیت از معیارهای قابلیت اعتبار، قابلیت اعتماد، قابلیت انتقال و قابلیت تصدیق، استفاده شد. بر اساس یافته‌های پژوهش، ۱۱۷ طبقه فرعی، ۱۷ طبقه اصلی و ۲ مضمون شامل بُعد درونی عقلانیت و بُعد بیرونی عقلانیت شناسایی گردید. نتایج حاصل نشان داد که در فرماندهان نظامی توجه توأم به هر دو بعد درونی و بیرونی عقل نیاز است.

کلیدواژه‌ها: شایستگی عقلانیت، شایسته‌سالاری دینی، دفاع مقدس، تحلیل محتوای کیفی.

۱۱

سال ششم

پاییز و زمستان ۱۴۰۳

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۳/۱۲/۰۲

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۴/۰۲/۱۳

صص: ۲۳۶-۱۹۹

شاپا چاپی: ۶۳۲۸-۲۵۳۸

الکترونیکی: ۱۶۵۵-۲۷۱۷

DOR: 20.1001.1.25386328.1403.6.11.8.3

۱. استادیار گروه مدیریت دانش، دانشکده هوش مصنوعی و علوم شناختی، دانشگاه جامع امام حسین علیه السلام،

تهران، ایران. krasalehnj@ihu.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، تهران، ایران.

مقدمه و بیان مسئله

انقلاب اسلامی ایران با رهبری امام خمینی (ره) با کاربست نهادهای انقلابی در اجرای خط‌مشی‌های (سیاست‌های) عمومی به‌عنوان مهم‌ترین ابزار اجرا، پیاده‌سازی و اجرای خط‌مشی‌های انقلابی در جامعه با هم‌افزایی ابزارهای موجود در دولت و جامعه مورد توجه قرار گرفته است (شادمان فر، ۱۴۰۳). از سوی دیگر عقلانیت در انقلاب اسلامی و نهادهای انقلابی همواره به‌عنوان یک مسئله چالش‌برانگیز شناخته شده است. مفهوم عقلانیت نیز در ادبیات موضوعی خود مفهومی چندوجهی است که استدلال، تصمیم‌گیری و پیگیری مبتنی بر دانش از طریق فرایندهای منطقی را در برمی‌گیرد و به‌عنوان پایه‌ای برای رشته‌های مختلف از جمله فلسفه، اقتصاد و علوم اجتماعی عمل می‌کند. بر مبنای فلسفی عقل‌گرایان معتقدند که عقل منبع اولیه معرفت است و ادعا می‌کنند که حقیقت نمی‌تواند از باطل‌ها برخاسته باشد. این موضع فلسفی زیربنای تحقیق علمی است و تأکید می‌کند که دانش از استدلال منطقی و عقل ناشی می‌شود (نورکیده و بهار، ۲۰۲۴). در اقتصاد، عقلانیت به‌عنوان تمایل به تصمیم‌گیری در نظر گرفته می‌شود که منافع را به حداکثر می‌رساند و درعین حال خطرات را به حداقل می‌رساند. این دیدگاه اهمیت برنامه‌ریزی بلندمدت و کمی‌سازی انتخاب‌ها را برجسته می‌کند و نشان می‌دهد که تصمیم‌های منطقی آن‌هایی هستند که می‌توانند از طریق ترجیحات ثابت توضیح داده شوند (سیسودی و نجیح، ۲۰۲۳).

شایستگی عقلانیت در دفاع مقدس به‌عنوان یک شاخص در انتخاب فرماندهان و مدیران شایسته و توانمند همواره مورد توجه دلسوزان و سیاست‌گذاران کلان‌سامانه‌ها است (بیات و همکاران، ۱۳۹۵). درواقع، به افرادی که با تمرکز بر نیروی اراده و تعقل خویش، منطقی و خلاق بیندیشند و تولیدکننده دانش و فرهنگ در عصر دانایی باشند؛ نیاز است (جان‌نثاری و واعظی، ۱۳۹۶). از آنجائی که بخش مهمی از دانش سازمانی به‌طور ضمنی در قالب تجارب، مهارت و آموزه‌های سازمانی مطرح است و استفاده از دانش ضمنی به‌عنوان سرمایه‌ای ارزشمند و راهگشا برای نسل‌های آینده از وظایف اصلی و اولویت‌دار است (صالح نژاد و شادمان فر، ۱۴۰۳)؛ بنابراین می‌توان نتیجه گرفت فرماندهان و مدیران دفاع مقدس، به‌عنوان گنجینه تجربیات دوران دفاع

1 Nurkaidah & Bahar

2 Siswadi & Najihah

مقدس به مثابه الگویی مطمئن و مناسب برای دیگر رزمندگان‌اند و از اهمیت چندین برابری برخوردار است و مهم‌ترین نقش را در موفقیت و نیل به اهداف سازمان بر عهده دارد. کشور جمهوری اسلامی ایران در طول تاریخ خود بارها شاهد جنگ به‌عنوان پدیده خانمان‌سوز و درعین‌حال مهم و زاینده بوده است و یکی از مهم‌ترین و خاص‌ترین آن‌ها را در تجربه هشت سال دفاع مقدس مجدداً آزموده است. جنگ تحمیلی پس از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران به‌عنوان یکی از تأثیرگذارترین عوامل در فضای اجتماعی، سیاسی و فرهنگی، جامعه ایران را دستخوش تغییر نمود (باقری و مرادی رودبالی، ۱۳۹۵).

شناسایی، سازمان‌دهی، ارتقا و تعیین مسیر ترقی در سازمان جنگ و همچنین انتصاب فرماندهان در نظام تازه تأسیس کشور یکی از خطرترین تصمیمات دفاعی — امنیتی در فراگرد تصمیم‌گیری راهبردی در جنگ بود و به چالشی برای مسئولان و فرماندهان ارشد نظامی مبدل شد. واضح است این جریان عمیق و قوی در گستره دفاع مقدس این نوع تصمیم‌گیری بر سیر ستور انقلاب اسلامی تأثیرات بسیار زیادی داشته است و تحقق آرمان‌ها و ارزش‌های دینی و استحکام اعتقادی را تضمین می‌نمود. جوهر این تصمیم‌گیری راهبردی در دوران دفاع مقدس، مبتنی بر عقلانیت توحیدی و قدسی به‌جای عقلانیت ابزاری بوده است.

بنابراین، پژوهش حاضر به‌منظور «شناسایی شاخص‌های سنجش شایستگی عقلانیت فرماندهان نظامی» انجام پذیرفت؛ هدف از پژوهش حاضر، پاسخ به این پرسش است که «شاخص‌های سنجش شایستگی عقلانیت فرماندهان نظامی کدام‌اند؟»

مبانی نظری

به متغیرها و ابعاد و مؤلفه‌ها و عوامل تأثیرگذار در قلمرو دانشی شاخص‌های سنجش شایستگی عقلانیت فرماندهان نظامی در قسمت ادبیات نظری به شرح زیر، اشاره شده است.

مفهوم‌شناسی عقل

مفهوم عقل از دریچه‌های مختلف از جمله دیدگاه‌های فلسفی، روان‌شناختی و فرهنگی مورد بررسی قرار گرفته است. این درک چندوجهی، عقل را هم به‌عنوان یک موهبت الهی و هم چارچوبی برای توسعه فردی و اجتماعی برجسته می‌کند. فارابی در «درباره عقل» با تأکید بر ابعاد

هستی‌شناختی و آخرت‌شناسی آن، به نقش عقل در درک هستی و اخلاق می‌پردازد (ابراهیم^۱، ۲۰۲۰). نورالدین الرانیری در «بستان السلاطین» عقل را به‌عنوان یک موهبت الهی طبقه‌بندی می‌کند که برای درک هدف و هدایت حاکمان در حکومت اخلاقی ضروری است (محمد^۲، ۲۰۲۲).

عقلانیت در اندیشه‌های غرب

عقلانیت، اساساً ریشه در سنت عقل‌گرایی دارد و بر عقل به‌عنوان منبع اصلی دانش تأکید می‌کند. این دیدگاه از طریق جنبش‌های مختلف فلسفی تکامل یافته و بر اساس زمینه‌های تاریخی و فرهنگی شکل گرفته است. عقل‌گرایی توسط نظریه‌پردازانی مانند دکارت و اسپینوزا طرح می‌شود، آنان معتقدند که عقل در کسب دانش برتر از تجربه حسی است (افیفه^۳، ۲۰۲۳). قرن‌های هفدهم و هجدهم اوج تفکر خردگرایانه را رقم زد و بر معرفت‌شناسی و اخلاق مدرن تأثیر گذاشت (گوردلی^۴، ۲۰۲۲). فلسفه غرب اغلب با دوگانگی سوژه و ابژه که ذهن را از بدن جدا می‌کند، دست‌وپنجه نرم می‌کند و یک جهان‌بینی دوگانه را تقویت می‌کند که تفکر عقلانی را بر تجربه تجربی اولویت می‌دهد (کریونکو^۵، ۲۰۲۳). در اندیشه‌های نظریه‌پردازان غربی، مفهوم عقلانیت در تفکر غربی چندوجهی است و ابعاد مختلفی مانند تصمیم‌گیری، تأثیرات فرهنگی و تأثیر متقابل عقل و احساس را در برمی‌گیرد و در مقابل، برخی از نقدها نشان می‌دهند که تأکید غرب بر عقلانیت ممکن است ارزش تصمیم‌گیری احساسی و شهودی را نادیده بگیرد که نشان‌دهنده یک محدودیت بالقوه در چارچوب عقل‌گرایی است (ژوژای فن^۶، ۲۰۰۷).

و بر، تفسیر دوگانه‌ای از عقلانیت بر دو سیاق از رفتار انسان ارائه می‌کند؛ بخش اول ناظر به وسیله - هدف (عقلانیت ابزاری) و بخش دوم ناظر به ارزش (عقلانیت ارزشی) است. عقلانیت ابزاری را انتظارات از هستارها (چیزهای بیرونی) و رفتارهای سایر افراد می‌داند که از چنین

- 1 Ibrahim
- 2 Muhammad
- 3 Afifah
- 4 Gordley
- 5 Krivenko
- 6 Zhu, Zhi-fan

انتظاراتی به عنوان شرایط و ابزار برای تحقق نتایجی که فرد در راستای رسیدن به آن‌ها می‌کوشد بهره‌برداری می‌شود (اورای^۱، ۲۰۲۲). عقلانیت ارزشی نیز به معنای باور آگاهانه به برخی ارزش‌های درونی غیرمشروط است و بر نفس رفتار صرف نظر از اینکه موفق است یا خیر تأکید می‌کند.

عقلانیت ابزاری و ارزشی، دو رویکرد اصلی در اداره عمومی هستند (سگره^۲، ۲۰۲۲). اداره عمومی با محوریت عقلانیت ابزاری، با تأکید بر اولویت کارایی، پایبندی به پیش فرض منفعت طلبی انسان، ترجیح فنون پژوهشی تجربی و تمرکز بر نقش فنی مدیران از اداره امور عمومی به مثابه یک علم حمایت می‌کند؛ در مقابل اداره عمومی با محوریت عقلانیت ارزشی با پایبندی بر پیش فرض نوع دوستی انسان، تأکید بر پرورش روح خیرخواهی عمومی، روش‌های پژوهش هنجاری، نقش سیاسی مدیران به مثابه فلسفه اداری تأکید می‌نماید. تفاوت‌های بین این دو رویکرد در تغییر و تحولات رشته اداره عمومی ظهور می‌یابد. در نتیجه سیر تطور مکاتب مدیریت دولتی از منظر عقلانیت، از نوسان مکاتب میان دو رویکرد ابزاری و ارزشی به عقلانیت خبر می‌دهد (یزدانی و همکاران، ۱۴۰۰).

عقلانیت در اسلام

وجه تمایز اصلی انسان از سایر جانداران را در درجه اهمیت تفکر و تعقل در زندگی انسان، می‌توان جست‌وجو کرد. در حقیقت از منظر قرآن کریم همه موجودات، آیه‌ای از آیات الهی و ماهیت نمادی آیات الهی‌اند و فقط کسانی آگاه می‌شوند که از عقل به معنی واقعی آن، در تفکر بهره‌مند شوند. قرآن کریم، ضمن دعوت انسان به تفکر و تعقل و ظهور ایمان را بر پایه تعقل انسان می‌داند (جان‌نثاری و واعظی، ۱۳۹۶). در دیدگاه اسلامی بر اهمیت عقل و به کارگیری عقل در زندگی تأکید شده است به گونه‌ای که اندیشمندان تعلیم و تربیت یکی از ویژگی‌های اصلی تربیت اسلامی را تکیه بر عقل و جنبه خردورزی انسان می‌دانند (شریعتمداری، ۱۳۸۲). در واقع در بین جنبه‌های گوناگون وجود انسان، همچون جنبه‌های جسمانی، عقلانی، عاطفی، اجتماعی و تعامل و ارتباط فعال با یکدیگر، نقش جنبه عقلانی در جنبه اثرگذاری و غنی‌سازی دیگر جنبه‌ها، برجسته و متمایز است. با این وجود خردورزی انسان به خودی خود شکوفا نمی‌شود، بلکه برای پیمودن منزل

1 Avray

2 Segre

سعادت و راه تکامل، نیاز به هدایت و پرورش دارد. از این رو پرورش عقلانی و ایجاد شرایط مناسب برای پرورش عقل و شناخت محدودیت‌های عقل ضرورت دارد (محمودی، ۱۳۹۷). از دیدگاه امام خامنه‌ای، عقلانیت به مفهوم عقلانیت اسلامی تعالی محور و توحیدمحور است نه به مفهوم عقلانیت ایزاری خودبنیاد غربی. عقلانیت مورد نظر ایشان، به معنای محاسبه صحیح، کار سنجیده مبتنی بر تعالیم و ارزش‌های اسلامی، انقلابی، عدالت، معنویت، بصیرت و دشمن‌شناسی، ارزش‌های انسانی و اخلاقی و مبتنی بر آرمان‌گرایی و واقع‌بینی است و این نوع عقلانیت بر انقلاب و تمدن اسلامی حاکم است. از منظر امام خامنه‌ای، انقلاب اسلامی ناشی از یک عقلانیت صحیح و مبتنی بر محاسبات عقلانی بوده و بر این اساس، انقلاب اسلامی ایران را «انقلابی عقلانی» خواندند. همچنین ایشان بر اساس مبانی دینی و اعتقادی خویش، بر عقلانیت و خردورزی به عنوان مهم‌ترین بن‌مایه سبک زندگی در تمدن نوین اسلامی تأکید دارند. بر اساس نتایج تحقیق از منظر امام خامنه‌ای، عقلانیت برآمده از اسلام، بر انقلاب و تمدن اسلامی حاکم است و عقلانیت در کنار معنویت و عدالت، جزو ارکان انقلاب و تمدن نوین اسلامی هستند (فروتنی و بحرانی، ۱۴۰۰).

عقل عملی و عقل نظری

در مورد عقل و اقسام آن، چهار دیدگاه اصلی مطرح شده است:

دیدگاه اول: عقل نظری و عملی یک نیرو هستند که به اعتبار مدرکاتشان دو نام دارند؛ دیدگاه دوم: عقل نظری و عملی دو نیروی جداگانه‌اند؛ عقل نظری مسئول ادراک کلیات و عقل عملی مسئول تحریک به عمل است؛ دیدگاه سوم: عقل نظری و عملی دو نیروی جداگانه‌اند، اما عقل عملی علاوه بر تحریک به عمل، احکام جزئی را نیز استنباط می‌کند؛ دیدگاه چهارم: عقل نظری مسئول ادراک هست‌ها و نیست‌ها است، در حالی که عقل عملی هم باید‌ها و نباید‌ها را درک می‌کند و به عمل وادار می‌کند (عارفی و همکاران، ۱۳۹۶).

نقش عقلانیت در رهبری و فرماندهی

نقش عقلانیت در رهبری و فرماندهی محوری است و بر فرایندهای تصمیم‌گیری و اثربخشی سازمانی تأثیر می‌گذارد. رهبران منطقی از روش‌های تحلیلی برای الهام بخشیدن به اعتماد به نفس و ایجاد موفقیت، به‌ویژه در زمینه‌های تجاری و نظامی استفاده می‌کنند.

رهبری منطقی با استفاده از روش‌های انطباقی، محاسبه‌ای و مشورتی برای توسعه شرکت‌ها مشخص می‌شود. رهبران برجسته‌ای مانند سام والتون و جف بزوس نمونه‌ای از این رویکرد هستند و به طور مؤثر سازمان‌های خود را از طریق عقلانیت استراتژیک متحول می‌کنند (بروکر و هیوارد، ۲۰۲۳).

در محیط‌های نظامی، تصمیم‌گیری تحلیلی منطقی، به‌ویژه در شرایط استرس و محدودیت‌های زمانی ضروری است. دکترین نظامی بریتانیا اهمیت قضاوت خوب و ابتکار عمل در فرماندهی را برجسته می‌کند که اغلب بر فرایندهای تصمیم‌گیری ساختاریافته تکیه دارد (راث، ۲۰۰۴). با این حال، اتکای بیش از حد به عقلانیت ممکن است اهمیت شهود و خلاقیت را که در محیط‌های پویا و غیرقابل پیش‌بینی حیاتی هستند، نادیده بگیرد.

پیشینه پژوهش

باتوجه به ارتباط منطقی بین پیشینه و ادبیات نظری، پیشینه مرتبط با تأکید بر خلاء و شکاف پژوهش و تأکید بر پژوهش‌های پنج سال اخیر مورد توجه قرار گرفت. جدول (۱)، مختصری از منابع علمی پژوهشی مورد مطالعه پژوهشگران را در بر می‌گیرد.

جدول ۱. پیشینه مرتبط با پژوهش

ردیف	نویسنده/ نویسندگان (سال)	عنوان پژوهش	روش‌شناسی	مهم‌ترین یافته‌ها و نتایج مرتبط با پژوهش
۱	علوی و صادقی منش (۱۳۹۵)	بررسی هم‌سنج عقلانیت در آرای سید حسین نصر و ریچارد رورتی	تحلیل کیفی	نتایج نشان می‌دهد که با بررسی دقیق وجوه ناهمسان و همسان آرای فلسفی نصر و رورتی درباره عقلانیت و نقد هر یک، محدودیت‌ها و کاستی‌های فلسفه مدرن پیرامون مفهوم عقلانیت درک می‌گردد؛ این دگرگونی و تعدیل آرا در فلسفه نصر با تمرکز بر جنبه‌های بی‌زمان و سرمدی انسان، با راهیابی حقیقت مطلق به سایر علوم صورت می‌گیرد.

1 Brooker & Hayward

2 Roth

ردیف	نویسنده/ نویسندگان (سال)	عنوان پژوهش	روش‌شناسی	مهم‌ترین یافته‌ها و نتایج مرتبط با پژوهش
				پذیرد و در فلسفه رورتنی با تمرکز بر جنبه‌های تاریخی و زمانی با خلق همبستگی و روابط دموکراتیک میان همه انسان‌ها.
۲	درخشه و موسوی‌نیا (۱۳۹۶)	کارکرد نظریه عقلانیت سیاسی در انقلاب اسلامی ایران: مبتنی بر اندیشه و عمل حکومتی امام خمینی (ره)	تحلیل کیفی	پژوهشگران گزارش می‌کنند که در قرون اخیر، وقوع انقلاب‌ها و خیزش‌های مردمی در کشورهای مختلف، معنای جدیدی از انقلاب را که مساوی با نوعی تندروی و رادیکالیسم و نیز مغایر با عقلانیت، در ذهن‌ها متبادر ساخته است، به گونه‌ای که امروزه این‌طور تصور می‌شود که عقلانیت سیاسی با مقوله انقلاب و عمل انقلابی قابل جمع نیست. حال آنکه به نظر می‌رسد انقلابی بودن و انقلابی عمل کردن خود فی‌نفسه می‌تواند کاملاً توضیح عقلانی داشته باشد.
۳	قبادی (۱۳۹۷)	عقلانیت در تأویل قرآنی	تحلیل کیفی	یافته‌های پژوهش درواقع، عقلانیت را معنای لازم تأویل دانسته و بدون آن تأویل میسر و بلکه محقق ناشدنی می‌داند. ازاین‌رو، در آیه ۷ سوره آل‌عمران معیار و عیار انسانی تأویل، افزون بر انتساب به الله (جامع جمیع اسماء و صفات)، رسوخ در علم است. صرف‌نظر از اختلافات مطرح در این زمینه، تمرکز و بلکه تأکید بر علم (اعم از علم الهی یا علم بشری با قید رسوخ) اشارتی دارد به پیوند تأویل با علم و

ردیف	نویسنده/ نویسندگان (سال)	عنوان پژوهش	روش شناسی	مهم ترین یافته ها و نتایج مرتبط با پژوهش
				آگاهی و پیداست علم بدون عقلانیت قابل تصور نیست.
۴	حسینی نیک و مختاریان پور (۱۳۹۷)	عقلانیت مدیریت جهادی	تحلیل مضمون	بر اساس نتایج تحقیق، عقل نظری شامل مؤلفه های اعتقاد به جنگ حق و باطل و رحمت خاص الهی؛ عقل عملی شامل مؤلفه های دین محوری، توجه به عوامل مافوق طبیعی و مبارزه با دشمن؛ و سرانجام عقل کنشی شامل مؤلفه های خردمندی، ایثارگری، رابطه سازنده رهبر - پیرو، مسئله محوری، نظام مندی، برخورد صحیح با دشمن و تلاش گری است.
۵	رون (۱۳۹۹)	تحلیل گفتمان «عقلانیت مبتنی بر معنویت» در روایتگری دفاع مقدس	کیفی - تحلیل گفتمان	گزارش داده است که «برجسته سازی ها» و «حاشیه رانی ها» در راستای تبیین عقلانی وقایع جنگ تحمیلی، ظرفیت بالایی در برقراری ارتباط با مخاطب امروزی دارد.
۶	طاهری و جلالی (۱۴۰۰)	مبانی پارادایمی عقلانیت فلسفی در فلسفه دکارت و صدرا	تحلیل کیفی	«عقلانیت فلسفی» دکارت که ابزاری، عرفی و مفهومی است، متمرکز بر امور جزئی است و دستاورد آن، اپیستمولوژی، طبیعت گرایی، تجدد گرایی و عقلانیت خود بنیاد است. «عقلانیت فلسفی» صدرا که کلی، شهودی و مبتنی بر وحی است، اولویتش متافیزیک، تئولوژی و عقلانیت خدا بنیاد است. «کوگیتو»، بنیاد «عقلانیت عرفی» دکارت و «اصالت الوجود»، بنیاد «عقلانیت

ردیف	نویسنده/ نویسندگان (سال)	عنوان پژوهش	روش شناسی	مهم‌ترین یافته‌ها و نتایج مرتبط با پژوهش
۷	رحیمی و همکاران (۱۴۰۰)	تبیین چارچوب عقلانیت بر اساس آموزه‌های اسلامی و سهم یاری‌های آن برای مدیریت دولتی	تحلیل مضمون	عقلانیت اسلامی دارای سه بُعد اصلی: زمینه‌ها، پیامدها و ساحت‌های عقلانیت شامل سه ساحت «اندیشه‌ها، بینش‌ها و نگرش‌ها»، «گرایش‌ها و انگیزه‌ها و منش‌ها» و «اعمال و رفتارها» بود. در ساحت اندیشه، مضامین ناظر به شرایط لازم و حداقلی عقلانیت، عنوان «تمییز محوری» و مضامین ناظر به شرایط ایدئال و آرمانی عقلانیت، عنوان «توحیدگرایی» گرفتند. همچنین در ساحت صفات، مضامین ناظر به شرایط لازم و حداقلی، عنوان «اعتدال محوری» و مضامین ناظر به شرایط ایدئال و آرمانی عقلانیت، عنوان «تعالی گرایی» گرفتند. در ساحت اعمال نیز مضامین ناظر به شرایط لازم و حداقلی، عنوان «عدالت‌محوری» و مضامین ناظر به شرایط ایدئال و آرمانی عقلانیت، عنوان «احسان‌گرایی» گرفتند.
۸	مولائی (۱۴۰۱)	ارائه الگوی عقلانیت در دفاع مقدس در اندیشه حضرت امام خمینی (ره)	آمیخته	گزارش داده است که بر اساس منظومه فکری حضرت امام خمینی (ره) عقل در دفاع مقدس در ابعاد و مؤلفه‌های ارکان (خرد جمعی، اعتماد به امداد الهی، رعایت اصول تصمیم‌گیری و غیره)، مبانی و جهت‌سازها (قرآن، احادیث اهل‌بیت، ولایت فقیه، آموزه‌های دینی و غیره)، موانع و

ردیف	نویسنده/ نویسندگان (سال)	عنوان پژوهش	روش شناسی	مهم ترین یافته ها و نتایج مرتبط با پژوهش
				چالش ها (استکبار، ضعف ایمان، غرور، اختلاف و غیره)، اهداف (تقویت روحیه، انسجام، آرامش به مردم و غیره) دستیابی به وحدت فرماندهی، پرهیز از غرور، تنبیه متجاوز، ورود به خاک عراق و ابتکار و خلاقیت را تسهیل می کند.
۹	موسوی نیا و عظیمی (۱۴۰۱)	صورت بندی مفهوم عقلانیت انقلابی در دستگاه محاسباتی امام خمینی (ره)	تحلیل مضمون	گزارش داده اند که از مقایسه کلی دو مفهوم عقلانیت سیاسی و انقلابی گری، می توان چنین گفت که این دو در نگاه امام (ره)، دارای یک مخرج مشترک هستند که عبارتست از عنصر مصلحت عمومی و حقیقی مردم که این مصلحت فارغ از نیازهای کاذبی است که عموماً از هیجانات زودگذر ناشی می شود. امام خمینی (ره) عقیده دارد مصالح عمومی و حقیقی مردم که گاهی به حفاظت از رویه ها و گاهی به تحول در آن نیازمند است.
۱۰	شیخ حسینی (۱۴۰۲)	تدوین الگوی مدیریت راهبردی بر مبنای عقلانیت اسلام پایه	آمیخته	نتایج نشان می دهد که ۱۲ مضمون که هر کدام در یکی از مراحل چهارگانه مدیریت راهبردی (سیاست گذاری، تصمیم گیری، برنامه ریزی، اجرا و ارزیابی) تقسیم شده است و با فرایند مدیریت راهبردی ارتباطی منطقی دارند.

در نتیجه، با نگاهی اجمالی به پژوهش‌های پیشین در قلمرو عقلانیت در فرماندهان نظامی، نشان می‌دهد تا به امروز پژوهشی پیرامون شاخص‌های سنجش شایستگی عقلانیت فرماندهان نظامی با تأکید بر نقش فرماندهان عالی، انجام نشده است؛ بنابراین در این پژوهش تلاش شد با تصویرسازی از حقیقت عقلانیت در دفاع مقدس، گامی در جهت تبیین این مقوله برای درس‌آموزی و ارائه روایتی شایسته و گفتمان‌ساز از دفاع مقدس به نسل‌های آینده برداشته شود.

باتوجه به تعاریف و رویکردهای مختلفی که نسبت به مفهوم عقلانیت و انواع آن در ادبیات موضوع و پیشینه تحقیق، تعریف برگزیده این تحقیق از عقلانیت، همان سیاست مدرن و تدبیر معاش است که در اینجا به معنای آن است که یک فرمانده نظامی نیازمند چه شایستگی‌هایی است تا بتواند در پیشبرد امور محوله خود در حیطه فرماندهی، به نحو مناسبی شناخت حاصل نموده، تدبیر کرده، تصمیم‌گیری و اجرا نماید.

وجه نوآوری پژوهش حاضر

پژوهش حاضر در مقایسه با پیشینه تحقیق، از سه جنبه دارای نوآوری است:

۱. اگرچه موضوع و قلمرو عقلانیت جدید نیست، اما پژوهش حاضر از نظر رویکرد متفاوت بوده و با توسل به دیدگاه، آراء و نظرات فرماندهان دفاع مقدس، توجه خود را معطوف به شواهد عملی بروز عقلانیت اسلامی در دفاع مقدس نموده است؛
۲. در مطالعات پیشین تنها به عقلانیت از منظر نظریه‌ها و رویکردهای فلسفی غرب مورد بررسی قرار گرفته است و به فرماندهی و رهبری بومی صرف‌نظر می‌گردد و حلقه‌های مفقوده کشف شده نشان می‌دهد پژوهشگران عمدتاً در پارادایم فلسفی افلاطونی و دکارتی به عقلانیت نگریسته‌اند؛
۳. داده‌های مورد استفاده در این پژوهش با استفاده از ابزار مصاحبه‌های عمیق نیمه ساختاریافته با پانزده نفر از فرماندهان ارشد دفاع مقدس گردآوری شده است و از این نظر منحصر به فرد می‌باشد.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نظر فلسفه یا پارادایم پژوهشی، در پارادایم تفسیری و بر رویکردی ذهنی‌گرا استوار است. در این پژوهش سعی بر آن بوده که به‌جای اینکه مستقیماً در مورد عقل و شاخص‌های

عقلانیت فرماندهان پرسش شود و به اصطلاح با رویکرد قیاسی به پیش برویم، در مورد شایستگی های مورد نیاز فرماندهی پرسش شود و ابعاد و مؤلفه ها و شاخص های مرتبط با عقلانیت را از آنها استخراج نماییم. لذا از جهت رویکرد، استقرایی و اساس آن مبتنی بر فلسفه تجربی و با استفاده از معلومات جزئی و برقراری ارتباط بین آن ها حکم کلی استنتاج گردید. پژوهش از نظر هدف در دسته تحقیقات توسعه ای تقسیم شده و ارائه الگو مبتنی بر یک سلسله رویه های منظم انجام می گیرد تا به صورت استقرایی، شناسایی شاخص های سنجش شایستگی عقلانیت در فرماندهان نظامی با استفاده از تحلیل محتوای کیفی هارولد لاسول^۱ شکل بگیرد. پژوهش از نظر افق زمانی، تک مقطعی و شیوه گردآوری داده ها نیز تجزیه، تحلیل و بررسی داده های مستخرج از مصاحبه های عمیق نیمه ساختار یافته با خبرگان دفاع مقدس (فرماندهان عالی دفاع مقدس) به صورت غیر احتمالی و هدفمند است. در جدول (۲) اطلاعات جمعیت شناختی مشارکت کنندگان گزارش شده است.

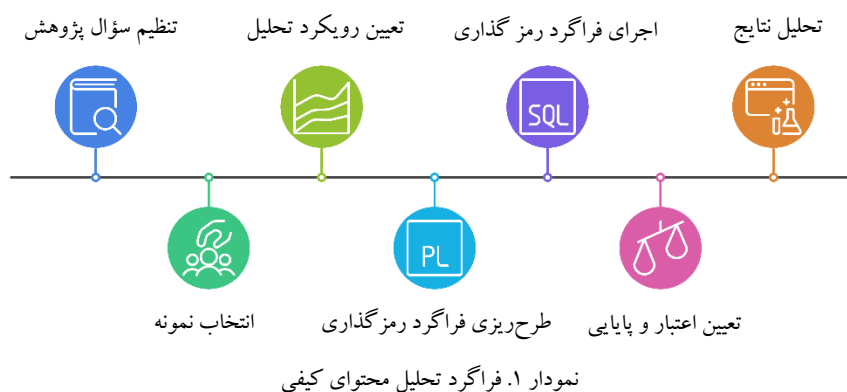
جدول ۲. مشخصات مشارکت کنندگان در پژوهش حاضر

ردیف	مصاحبه	سمت و جایگاه مسئولیتی در دوران دفاع مقدس	ردیف	مصاحبه	سمت و جایگاه مسئولیتی در دوران دفاع مقدس
۱	مصاحبه شونده (PA)	سردار محسن رضایی	۹	مصاحبه شونده (PI)	سردار فتح الله جعفری
۲	مصاحبه شونده (PB)	سردار احمد غلام پور	۱۰	مصاحبه شونده (PJ)	آقای دکتر محمود احمدپور دریانی
۳	مصاحبه شونده (PC)	سردار سید جمال الدین آبرومند	۱۱	مصاحبه شونده (PK)	سردار محمد نبی رودکی
۴	مصاحبه شونده (PD)	سردار سید مهدی مبلغ	۱۲	مصاحبه شونده (PL)	سردار عبدالمحمد رئوفی نژاد
۵	مصاحبه شونده (PE)	سردار محمد اسماعیل کوثری	۱۳	مصاحبه شونده (PM)	سردار خاکسارپور
۶	مصاحبه شونده (PF)	سردار امین شریعتی	۱۴	مصاحبه شونده (PN)	سردار مهدی مهدوی نژاد

1 Harold Lasswell

ردیف	مصاحبه	سمت و جایگاه مسئولیتی در دوران دفاع مقدس	ردیف	مصاحبه	سمت و جایگاه مسئولیتی در دوران دفاع مقدس
۷	مصاحبه‌شونده (PG)	سردار مرتضی صفاری	۱۵	مصاحبه‌شونده (PO)	سردار لطف الله یدالهی
۸	مصاحبه‌شونده (PH)	سردار غلام‌رضا جعفری			

منبع اصلی مصاحبه‌های فوق کتاب «نقشه گنج» است که در موضوع روش‌های کشف و پرورش استعدادها و فرماندهی در دفاع مقدس توسط بیات (۱۴۰۰)، گردآوری و تدوین شده است. به طور معمول رویکردهای تحلیل محتوای کیفی^۱ از یک فراگرد مشابه پیروی می‌کنند که هفت مرحله را در برمی‌گیرد: اول، تنظیم سؤال پژوهش؛ دوم، انتخاب نمونه؛ سوم، تعیین رویکرد تحلیل؛ چهارم، طرح‌ریزی فراگرد رمزگذاری؛ پنجم، اجرای فراگرد رمزگذاری؛ ششم، تعیین اعتبار و پایایی؛ هفتم، تحلیل نتایج (خنیفر و مسلمی، ۱۴۰۱: ۸۶).

تحلیل داده‌ها

با گردآوری اطلاعات، کار تحلیل داده‌ها با به‌کارگیری روش‌شناسی تحلیل محتوای کیفی گرانهم و لاندمن (۲۰۰۴) صورت گرفت. براین اساس، متن مصاحبه‌ها به صورت کلمه‌به‌کلمه

پیاده‌سازی و پس از چند بار خوانش مجدد آن و اطمینان از فهم کلی از اظهارات مصاحبه‌شوندگان حاصل گردید. در ادامه از نرم‌افزار اطلس تی (۲۴) برای مدیریت داده‌های کیفی در طول فراگرد تجزیه و تحلیل استفاده شد.

تعیین اعتبار و پایایی پژوهش

در پژوهش حاضر، معیارهای قابلیت اعتبار^۱، قابلیت اعتماد^۲، قابلیت انتقال^۳ و قابلیت تصدیق^۴ به‌منظور افزایش کیفیت تحلیل داده‌های پژوهش استفاده شد (خنفر و مسلمی، ۱۴۰۱: ۹۲). کیفیت پژوهش بر اساس معیارهای ذکر شده و مفاهیم مرتبط با هر یک از معیارهای چهارگانه به شرح جدول (۳) انجام شد.

جدول ۳. اعتبار و پایایی پژوهش

معیار کیفیت پژوهش	مفهوم	مصادیق
قابلیت اعتبار	جست‌وجوی معنا از طریق به‌شمار آوردن عوامل عدم قطعیت و عوامل پدیدار شونده (درجه تغییر داده‌ها با گذشت زمان و دگرگونی‌های ایجاد شده).	واحد‌هایی معنایی از طریق مصاحبه‌شوندگان مورد تأیید و موارد مورد نظر ایشان بازنگری شد.
قابلیت اعتماد	مقدار و درجه‌ای که یافته‌های حاصل از پژوهش در یک محیط را بتوان به محیط و گروه‌های دیگر تسری داد.	واحد‌های معنایی، طبقه‌های فرعی، طبقه‌های اصلی و مضامین استخراج در بازه‌های زمانی متفاوت در اختیار مصاحبه‌شوندگان و دیگر پژوهشگران برای شناسه‌گذاری قرار داده شد و موارد پس از دو مرحله اصلاح و بازنگری مورد تأیید قرار گرفت.
قابلیت انتقال	نتایج ممکن برای گروه‌های دیگر و برخی از مطلعین یا موضوعات پژوهش قابل کاربرد باشد.	نتایج در اختیار سه عضو هیئت علمی دانشگاه که در زمینه

1 Credibility

2 Dependability

3 Transferability

4 Confirmability

معیار کیفیت پژوهش	مفهوم	مصادیق
		منابع انسانی و دفاع مقدس طرح‌های پژوهشی مرتبط داشتند قرار گرفت و موضوعات پژوهش از نظر قابلیت انتقال مورد تأکید قرار گرفت.
قابلیت تصدیق	کوشش در جهت احراز شاخص عینیت در پژوهش و قدرت تحلیل و دقت داده‌ها و میزان تأیید آن.	به‌منظور احراز شاخص عینیت یک گروه (پنج نفر از فرماندهان دفاع مقدس) به‌عنوان گروه شاهد در نظر گرفته شد و نتایج از نظر قدرت تحلیل و دقت مورد بررسی قرار گرفت و پس از اعمال بازنگری جزئی مورد توافق قرار گرفت.

سؤالات پژوهش

۱. ابعاد مرتبط با مفهوم عقلانیت در فرماندهان دفاع مقدس چیست؟
۲. مؤلفه‌های مرتبط با مفهوم عقلانیت در فرماندهان دفاع مقدس چیست؟
۳. شاخص‌های مرتبط با مفهوم عقلانیت در فرماندهان دفاع مقدس چیست؟

یافته‌های پژوهش

باتوجه به تعداد بالای واحدهای معنایی پژوهش حاضر در این بخش گزیده‌ای از واحدهای معنایی و شناسه‌گذاری (طبقه فرعی) منتخب مستخرج از مصاحبه‌های عمیق نیمه‌ساختاریافته با خبرگان دفاع مقدس مطابق با جدول شماره (۴)، ارائه می‌گردد.

جدول ۴. نمونه‌هایی از واحدهای معنایی و شناسه‌های استخراج شده

ردیف	واحد معنایی	طبقه فرعی	شناسه منبع
۱	بله اگر ما بگوییم فرقان یا معیار یا بصیرت. بعضی از آدم‌های این‌چنینی داریم. ما انتظار داریم فرمانده ما بصیرت، معیار،	بصیرت	PM-1

ردیف	واحد معنایی	طبقه فرعی	شناسه منبع
	محک و فرقان داشته باشد؛ یعنی بتواند سره را از ناسره تشخیص بدهد، بتواند حق را از باطل تشخیص بدهد. گاهی اوقات شما آدمی را می بینید که معیارهای او شور است و شعور نیست. ممکن است شما آدمی را که شور زیاد داشته باشد؛ ولی در قوه تشخیص خود اشتباهات فاحش داشته باشد را از جمع مورد نظر خود خارج کنید و به او میدان ندهید.		
۲	من سه گروه را گفتم. گروه اول که با بهانه های مختلف زیر بار مأموریت نمی رود، اینکه مطلوب نیست. گروه دوم یک مقدار نسبت به گروه اول مطلوب تر است؛ چون تعهد، جسارت، پاکی و شجاعت را دارد و از میدان نمی ترسد، این صفات خوبی است. گروه سوم ضمن اینکه این نکات را دارد تدبیر هم دارد. اینها تقریباً از نظر طبقه بندی از پایین به سمت بالاست. شما ممکن است گروه دوم را با آموزش به مرحله سوم برسانید	تدبیر	PM-3
۳	فرمانده لشکر باسوادتر از دیگران نبود، سواد او از خیلی های دیگر هم پایین تر بود. ولی معرفت، عقل، درایت، معاشرت، تجزیه و تحلیل مسائل روز، ولایت مداری، بصیرت و فهم او بیشتر از خیلی های دیگر بود! او از پایین آمده بود و به اینجا رسیده بود که همه پذیرفته بودند که این فرمانده لشکر باشد.	بصیرت	PO-1
۴		قدرت فهم تجزیه و تحلیل	PO-2
۵		درایت	PO-3
۶		قدرت عقلی	PO-4
۷		معرفت	PO-5
۸	اگر یک فردی شجاع، ولو این که فرمانده دسته بود و اندکی هم بحث مدیریتی و تجربه داشت نسبت به فرمانده گردان یا گروهانی که ممکن بود این شجاعت و دلاوری را نداشته باشد در ارجحیت قرار داشت.	تجربه	PH-1

ردیف	واحد معنایی	طبقه فرعی	شناسه منبع
۹	مثلا در گردان حبیب ما چهار مجتهد داشتیم. حاج مهدی طائب و برادران دیگر اصلا با اینکه طلبه بودند ولی فرماندهی می‌کردند. خود همین حاج مهدی طائب با اینکه درس خارجش تمام شده بود، مجتهد شده و جوان بود با این حال معاون گردان هم بود. حالا شما تصور کنید موقعی که ایشان آیات و احادیث را می‌گفت و شب عملیات زودتر از بچه‌ها به خط می‌رفت، همه قبولش داشتند. به خاطر همین هم الان هم همه قبولش دارند.	علم آشنایی با آیات و روایات	PE-1
۱۰	زمانی که یک فرمانده حوزه در حوزه‌ای که کار می‌کند، اشراف اطلاعاتی بسیار خوبی دارد و این اشراف اطلاعاتی تهدیدها و فرصت‌ها را به خوبی متوجه می‌شود، می‌تواند چالش‌های موجود را به خوبی تجزیه و تحلیل کند.	قدرت تجزیه و تحلیل	PN-1
۱۱	ما یک آقای قاسم سراجان داشتیم که مسئولیتی را به‌سادگی قبول نمی‌کرد؛ اما اگر قانع می‌شد که این کار را بکند، مطمئن می‌بودی که این کار [انجام] شده است و لازم به پیگیری نبود.	مسئولیت‌پذیری تمام‌کنندگی مدیریت‌افغانی	PC-61
۱۲	هوش آقای «م» بیشتر است. حوصله‌اش هم بیشتر است و عمق کارهایش هم بیشتر است. برخلاف آقای «ش» که بولدوزری عمل می‌کند، آقای «م» تا ریز جزئیات را هم در نظر می‌گیرد و قدم به قدم بر کارها نظارت می‌کند.	عمیق بودن هوش	PC-47
۱۳	آقای «ع» یک گروهان داشت، چهارده تا تانک داشت؛ ولی عجب سازمانی درست کرده بود؛ چقدر نیروهای او منظم، دقیق، کارکشته و خیلی هم بچه‌ها به او علاقه داشتند. او را به‌عنوان فرمانده تیپ ۳۸ ذوالفقار سپاه گذاشته بودند، زرهی شد. در نظم‌دادن، سازماندهی کردن و مدیریت خیلی تواناست؛	مهارت سازماندهی	PI-14
۱۴		نظم	PI-15

ردیف	واحد معنایی	طبقه فرعی	شناسه منبع
	و یکی هم اینکه خیلی به بچه‌ها توجه می‌کند، او خیلی در کار توانمند بود.		
۱۵	یعنی به نیروهایش اعتماد نمی‌کرد؟ اعتماد داشت، ولی میدان نمی‌داد. ساختار فکری‌اش این‌طور بود. این بندگان خدا اکثراً دنیا را که ندیده بودند، ذهن‌هایشان باز نبود.	بسته نبودن ذهن دنیا دیدگی ذهن باز	PJ-3
۱۶	تقریباً این‌طور است، اما باز هم بستگی دارد؛ یعنی وقتی ما می‌گوییم خط، منظور ما تنها شکستن خط نیست، شکستن خط یک آغاز است، ادامه دارد تا جایی باید پیش بروی، بعد یک خط را بگیری، بعد آن خط را نگه داری، تثبیت کنی، بتوانی به نیروهای خود غذای گرم برسانی، به آن‌ها رسیدگی کنی.	پیش بینی الزامات بعدی کار	PB-7
۱۷	فرماندهان آن موقع مثل شهید باکری در همه ابعاد آدم خوش فکری بود؛ هم در نظامی و هم در فرهنگی و هم در سیاسی. این خیلی مهم است یعنی در همه ابعاد اعم از نظامی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی فردی کاملاً مسلط بود.	تفکر چندجانبه	PF-19
۱۸	چرا آقای قربانی برجسته بودند؟ ایشان دانش و تحصیلات و... به آن شکل نداشت، ولی اگر به او بگویید خاطره‌ای از جنگ تعریف بکن، هیچ کسی توان مقابله با او در خاطره‌گویی ندارد. معلوم می‌شود ذهن او این‌ها را ثبت کرده است، ولی من که تحصیلات خیلی بالاتری نسبت به او دارم، یک دهم خاطرات در ذهن من ثبت نشده است. حالا من کاری ندارم دو تا موقعیت هم داشتیم ولی همان را هم که داشتیم، این‌طور ثبت نشده است. او تمام خاطرات را با جزئیات توضیح می‌دهد. پس معلوم است یک ذهن خوبی دارد. شجاعت هم داشته است، بیان هم که دارد	حافظه	PD-6

ردیف	واحد معنایی	طبقه فرعی	شناسه منبع
۱۹	یکی از معیارهای دیگر خلاقیت است که ما در یک موضوعی از فرد میدیدیم. مثلاً ایشان برای عبور نیروها و غواص‌ها در عملیات فاو پیشنهاد داد که بیسیم‌ها را ضد آب کنیم؛ اما چگونه؟ باید به مراکز مخابراتی شهر یعنی تهران و شیراز برویم. ولی خودش و همکارانش همه هماهنگی‌ها را با صنایع الکترونیک شیراز انجام داده بودند که آن بیسیم‌هایی که برای غواص‌ها بود را به صنایع الکترونیک بیاورند تا آی‌سی‌ها و دیودهایش را ضد آب کنند تا در آب هم پاسخگو باشند.	خلاقیت	PK-4
۲۰	تشخیص این موضوع بر عهده همان کسی است که در رأس قرار دارد، باید این مسائل را با نگاه وسیع‌تری ببیند.	وسعت نظر	PN-2
۲۱	پس این یک نکته است که ما ساده‌زیستی، معنویت، مشورت و... را مدنظر داشته باشیم. ایشان همواره مسائل را به شور می‌گذاشت. سپس تصمیم می‌گرفت.	قدرت تصمیم‌گیری مشورت کردن	PO-6
۲۲	در آنجا چه دیدید؟ اولاً مسائل را می‌فهمیدند؛ هر حرفی را که می‌زدند مشخص بود که در این موضوعات توجیه هستند. بعضی‌ها هم بودند که پرت بودند و در همان جلسه‌ای که شما نشسته بودید، خواب بودند اینها باید سریع خط می‌خوردند.	درک مسائل	PF-1
۲۳	یک نکته مهم که باید به آن توجه داشته باشید این است که روش فرماندهی ما یک روش اقتاعی بود؛ یعنی هیچ‌وقت هیچ فرماندهی به زور و بر خلاف میل خود در مأموریتی ورود نمی‌کرد؛ یعنی اولین اصلی که ما باید به عنوان فرمانده قرارگاه به آن توجه می‌کردیم این بود که فرمانده لشکر ما باید انگیزه داشته باشد، قبول داشته باشد که در این خط حد برای این	توان اقتاع دیگران مدیریت اقتاعی	PB-9

ردیف	واحد معنایی	طبقه فرعی	شناسه منبع
	هدف ورود کند و عملیات انجام دهد. کما اینکه فرمانده داشته‌ایم که اعتقاد و شرایط و انگیزه نداشته و بعد هم ما نتیجه را دیده‌ایم؛ چون به زور او را به آن عملیات وارد کردیم.		
۲۴	ما کسی را داریم که دارای نظم فکری نیست و نمی‌تواند تحلیل قوی ارائه دهد ولی پا به کار بودن و آمادگی مأموریت بودن را دارد. برای بعضی از فرماندهان این نکته کفایت می‌کند البته بسته به وضعیت شما تفاوت دارد.	نظم	PM-27

در ادامه شناسه‌های مستخرج از واحدهای معنایی در دسته‌بندی طبقه فرعی، طبقه اصلی و مضمون سازماندهی شدند و شناسه‌هایی که دارای معنی واحد، یک شاخص واحد را شکل داد. شاخص‌ها در این گام در قالب ۱۱۷ طبقه فرعی دارای واحد معنای مشترک در ۱۷ طبقه اصلی و ۲ مضمون به شرح جدول شماره (۵) خوشه‌بندی شدند.

جدول ۵. نتایج حاصل از تحلیل داده‌های پژوهش

طبقه اصلی (مؤلفه)	طبقه فرعی (شاخص)	مضمون (بعد)
جامع‌نگری	توجه به رشد همه جانبه	بُعد درونی عقلانیت (عقل نظری)
	تفکر چندجانبه	
	چندبعدی بودن	
	وسعت نظر	
فهم	فهمیدن	
	درک مسائل	
	معرفت	
نظم فکری	انسجام فکری	
	انضباط ذهنی	
	نگاه چارچوب دار	

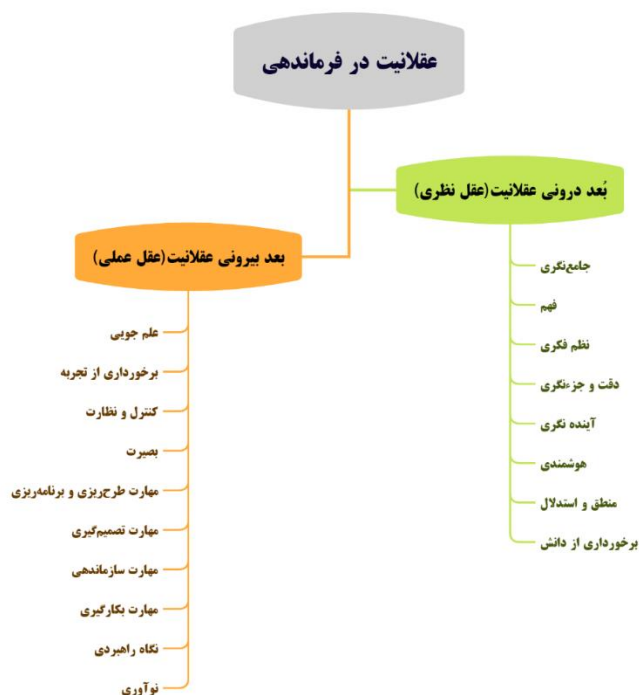
مضمون (بعد)	طبقه اصلی (مؤلفه)	طبقه فرعی (شاخص)
	دقت و جزءنگری	اولویت شناسی
		توجه به جزئیات
		حساس بودن
		دقیق بودن
		ریزبینی
	آینده‌نگری	داشتن افق بلند
		دوراندیشی
		عاقبت‌اندیشی
	هوشمندی	خلاقیت
		زیرکی
		تدبیر
		درایت
		خوش‌فکری
		بسته نبودن ذهن
	منطق و استدلال	تحلیل منطقی
		عمیق بودن
		جستجوگر بودن
		کشف روابط بین پدیده‌ها
		تجزیه و تحلیل
		واقع‌بینی
		محاسبه‌گری
		دیدگاه انتقادی
	برخورداری از دانش	آشنایی با آیات و روایات
		آشنایی با زبان‌های مختلف
		تخصص داشتن
		اهل مطالعه بودن
		آموزش دیده بودن

مضمون (بعد)	طبقه اصلی (مؤلفه)	طبقه فرعی (شاخص)
بعد بیرونی عقلانیت (عقل عملی)	علم جویی	مشورت پذیری
		مشورت خواهی و نظر خواهی
		دست به قلم بودن
		میل به یادگیری
	برخورداری از تجربه	آشنایی با مأموریت
		تجربه سختی های صفی
		دنیادیدگی
		سابقه جنگ فرد
		شناخت بازار در پشتیبانی
	کنترل و نظارت	برانداز کلی افراد
		کنترل عملکرد
		مراقب فعالیت نیرو بودن
		نظارت کلی
		نظارت گام به گام
		توجه به صرفه جویی در هزینه ها
		نظارت مستمر
	بصیرت	تجزیه و تحلیل مسائل روز
		حضور به موقع و پررنگ در جریانات
		شناخت مسائل کلان انقلاب اسلامی
	مهارت طرح ریزی و برنامه ریزی	استفاده صحیح از امکانات موجود
		طراحی
		تقید به زمان بندی
		حداکثر استفاده از حداقل امکانات
	مهارت تصمیم گیری	تصمیم گیری صحیح و به موقع در شرایط بحران
		توان حل مسئله
		ثبات در تصمیم گیری
		سرعت تصمیم گیری

طبقه اصلی (مؤلفه)	طبقه فرعی (شاخص)	مضمون (بعد)
مهارت سازمان‌دهی	قدرت تصمیم‌سازی	
	قدرت تصمیم‌گیری	
	نحوه تصمیم‌گیری	
	آراستگی و نظم فردی	
	نظم سازمانی	
	انسجام‌بخشی	
	بسیج منابع و امکانات	
	تعریف کار و اقدام برای سازمان و نیروها	
	توان تقسیم‌کار	
	هماهنگ کردن اجزا	
قابلیت توانایی تشکیل گروهان و گردان		
حساسیت به چیدمان نیرو		
مهارت به کارگیری	حساسیت در به کارگیری نیرو	
	درگیر کردن افراد متخصص	
	شناخت فرمانده از قابلیت‌های نیرو برای به کارگیری	
	در سمت مفیدتر	
	قدرت کار جمعی	
	کار تیمی	
	آگاهی به همه مسائل نیروها	
	نگاه هم‌زمان به صف و ستاد	
	کار را به کاردان سپردن	
نگاه راهبردی	واسطاری کارها	
	اشراف به اطلاعات محیطی	
	توجه به محیط کلان	
	کل‌نگری	
	داشتن طرح برای کارهای بزرگ	
	فرایند محور	

مضمون (بعد)	طبقه اصلی (مؤلفه)	طبقه فرعی (شاخص)
	نوآوری	پیش‌بینی الزامات
		ابتکار
		شم سیاسی
		داشتن ایده و نکات جدید
		پیشنهاد داشتن
		توانایی انجام تغییرات کم با اثرات زیاد

پس از دستیابی به یافته‌های مستخرج از مصاحبه‌های عمیق نیمه ساختاریافته، به‌منظور ترسیم نقشه ذهنی از نرم‌افزار Xmind برای خلاصه‌سازی و ساده‌سازی به شکل تصویری منسجم و قابل استناد به شرح نمودار (۲) استفاده گردید.

نمودار ۲. نقشه ذهنی شاخص‌های سنجش شایستگی‌های عقلی فرماندهان نظامی

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

پژوهش حاضر با هدف شناسایی و عملیاتی کردن شناسایی شاخص‌های سنجش شایستگی‌های عقلی فرماندهان نظامی با تمرکز بر بستر دفاع مقدس انجام شد. بر اساس تجزیه و تحلیل محتوای کیفی با استفاده داده‌های مستخرج از مصاحبه‌های عمیق نیمه ساختاریافته با خبرگان، پژوهش در دو بعد کلی عقلانیت - درونی (دلیل نظری) و بیرونی (دلیل عملی) - شامل (۱۷) طبقه اصلی (مؤلفه) و (۱۱۷) طبقه فرعی (شاخص) ظهور پیدا کرد.

عقلانیت درونی (دلیل نظری) بر پایه اصول عقلی استوار است و به‌طور معمول از درون فرد یا نظام فکری سرچشمه می‌گیرد. این دلایل کمتر به شرایط بیرونی وابسته بوده و با ابتناء بر ارزش‌ها و باورها شکل می‌گیرد. این بعد انتزاعی، غایت‌گرایانه و بدون وابستگی به شرایط عینی است. عقلانیت بیرونی (دلیل عملی) نیز ریشه در شرایط واقعی و تجربیات دارد. این دلایل بر اساس شرایط موجود، محدودیت‌ها و یا نتایج ملموس شکل گرفته است. این بعد عمل‌گرایانه، وابسته به زمینه و نتیجه-گرایانه است. باید گفت به‌نوعی این دو بعد در مواردی می‌توانند در تقابل یکدیگر قرار گیرند و ممکن است چالش‌های برای ترجیح یک دلیل بر دلیل دیگر به وجود آید. گاهی نیز دو دلیل می‌تواند مکمل یکدیگر باشد. براین اساس ابعاد درونی و بیرونی از نظر مبنای تصمیم‌گیری، تمرکز و انعطاف‌پذیری به شرح زیر گزارش شد.

جدول ۶. تعامل و تعارض عقلانیت درونی و بیرونی با ابتناء بر یافته‌های پژوهش

معیار	عقلانیت درونی (دلیل نظری)	عقلانیت بیرونی (دلیل عملی)
مبنای تصمیم‌گیری	ارزش‌ها و باورها	شرایط عینی و تجربیات
تمرکز	فرایندها و رویه‌ها	نتایج و خروجی‌ها
انعطاف‌پذیری	کم	زیاد

پاسخ به سؤالات پژوهش

۱. ابعاد مرتبط با مفهوم عقلانیت در فرماندهان دفاع مقدس چیست؟

بر اساس یافته‌های این پژوهش دو بعد کلی در مورد شایستگی‌های عقلانی فرماندهان نظامی موجود است. اولین بعد عقلانیت فرماندهان نظامی بعد درونی است که با تعریف عقل نظری مشابهت دارد و بعد دیگر عقلانیت فرماندهان نظامی بعد بیرونی عقل است که با تعریف عقل عملی مشابهت دارد.

۲. مؤلفه‌های مرتبط با مفهوم عقلانیت در فرماندهان دفاع مقدس چیست؟

بر اساس یافته‌های پژوهش مؤلفه‌های ذیل بعد درونی عقلانیت فرماندهان نظامی شامل جامع‌نگری، فهم، نظم فکری، دقت و جزء‌نگری، آینده‌نگری، هوشمندی، منطق و استدلال و برخوردارى از دانش می‌شود.

همچنین بعد بیرونی عقلانیت فرماندهان نظامی که نزدیک به مفهوم عقل عملی است، شامل مؤلفه‌های علم جویی، برخوردارى از تجربه، کنترل و نظارت، بصیرت، مهارت طرح‌ریزی و برنامه‌ریزی، مهارت تصمیم‌گیری، مهارت سازمان‌دهی، مهارت به کارگیری، نگاه راهبردی، نوآوری می‌شود.

۳. شاخص‌های مرتبط با مفهوم عقلانیت در فرماندهان دفاع مقدس چیست؟

فرماندهان نظامی باید از قابلیت‌های عقل نظری به‌عنوان پایه‌های رشد عقل عملی برخوردار باشند. باید توجه داشت مؤلفه‌ها و شاخص‌های عقلانیت با توجه به موقعیت‌ها و انتظارات مختلفی که از نقش‌های مختلف می‌رود می‌تواند متفاوت باشد. در مورد فرماندهان نظامی نیز این مؤلفه‌ها و شاخص‌ها متفاوت است. حتی باید گفت بر اساس مصاحبه‌های صورت گرفته در این پژوهش، در سطوح مختلف فرماندهی نیز میزان اهمیت این شاخص‌ها متفاوت است اما به‌طور کلی می‌توان موارد زیر را به‌عنوان شاخص‌های عقلانیت فرماندهان نظامی به‌شمار آورد:

الف) فرماندهان نظامی بایستی جامع‌نگر باشند. ازجمله شاخص‌های جامع‌نگری این است که آن‌ها باید توجه به رشد همه‌جانبه خود، نیروها و تشکیلات مشغول در آن داشته باشند. فرمانده نظامی باید وسعت نظر داشته باشد. همان‌گونه که دفاع مقدس ابعاد مادی و معنوی مختلفی را در خود داشت، فرمانده نیز باید به مسائل نظامی به‌صورت چندبعدی نگاه کند.

ب) فهم فرمانده نظامی نیز یک شایستگی بسیار مهم است، عمق درک مسائل و معرفت آن‌ها از موضوعات نشان‌دهنده این مؤلفه است.

پ) داشتن نظم فکری از عوامل مهم در ایجاد قابلیت‌های مختلف برای فرماندهان در عرصه عمل است. فرمانده باید انسجام فکری و انضباط ذهنی داشته باشد. در صورتی که فرمانده نگاه چارچوب دار نداشته باشد، نمی‌تواند در تصمیم‌گیری‌ها اولویت بین موارد مختلف را تشخیص دهد.

ت) دقت و جزءنگری در کنار دید کلی به عنوان فرمانده بسیار مهم است. در برخی مواقع عدم توجه به جزئیات می تواند خسارات جبران ناپذیری را در امور نظامی به بار آورد. لذا فرمانده باید درجه ای متعادل از حساسیت، دقت و ریزی در مسائل را دارا باشد.

ث) آینده نگری از دیگر مؤلفه های مورد نیاز برای یک فرمانده نظامی است. هر چه مراتب فرماندهی بالاتر رود لازم است تا فرمانده افق بلندتری را ببیند و دوراندیشی و عاقبت اندیشی در مسائل پیش رو را در نظر داشته باشد.

ج) هوشمندی فرمانده نیز از پایه های مهم دیگر است که در مواقع مختلف می تواند تأثیر شگرفی بر دقت و سرعت تصمیم گیری ها و بروز نوآوری در میدان نبرد باشد. فرمانده باید خلاق، زیرک، باتدبیر، با درایت و خوش فکر باشد و از تفکر صرف در کلیشه های ذهنی قبلی پرهیز کند. چ) از دیگر مؤلفه های پایه ای در عقلانیت داشتن منطق و استدلال قوی است. داشتن تحلیل منطقی و عمیق، حس کشف و جستجوگری در پدیده ها، توان تجزیه و تحلیل و محاسبه متغیرهای موجود از شاخص های اصلی این شایستگی است. همچنین برای داشتن منطق قوی نیاز است فرمانده واقع بین باشد و برای نیفتادن در دام روزمرگی و تعصب در شیوه های نخبه گرانه شده برای دشمن، باید از دید انتقادی مناسبی برخوردار باشد.

ح) هر چه دانش یک فرمانده در زمینه های مختلف و مرتبط بیشتر باشد می تواند قدرت ذهنی او را تقویت نماید. برخورداری از دانش و تخصص و اهل مطالعه بودن و دیدن آموزش های مختلف از جمله شاخص های این مؤلفه است. با توجه به اینکه منابع اسلامی نقش بسیار پررنگی در جهت دهی شئون مختلف زندگی و فعالیت فرماندهان و نظامیان ما در دفاع مقدس و نظام اسلامی دارد، آشنایی با آیات و روایات اسلامی نیز از جمله شاخص های مهم در دانش های مورد نیاز یک فرمانده نظامی است. شرایط فرماندهی در کشور ما به گونه ای است که قومیت ها با زبان های مختلف در کنار هم فعالیت می کنند؛ لذا آشنایی با زبان های مختلف نیز از جمله شاخص های اثرگذار در فرماندهی نظامی است.

با در نظر گرفتن بعد بیرونی یا ظهور عقل در عرصه عمل می توان به مؤلفه ها و شاخص های زیر به عنوان شایستگی های آن اشاره نمود:

خ) علم جویی در فرماندهان صرفاً معطوف به گذراندن دوره‌های رسمی و دانشگاهی نیست. فرمانده نظامی باید از عقل و علم دیگران نیز در تصمیم‌گیری‌های خود بهره‌برد و این موجب می‌شود شاخص‌هایی مانند مشورت‌پذیری، مشورت‌خواهی، نظرخواهی از دیگران و میل به یادگیری نیز از جمله ویژگی‌های بارز موردنیاز باشد. دست‌به‌قلم بودن و مستندسازی یک فرمانده نیز می‌تواند نشان از علم جویی وی داشته باشد. همچنین از شاخص‌های مهم دیگری که نشان‌دهنده دانش و تجربه عملی است می‌توان به آشنایی و سوابق فرمانده در انجام مأموریت‌ها و شناخت او از تعاملات نقش‌آفرینان در عرصه‌های مربوطه اشاره نمود.

د) بی‌شک یکی از شئون اصلی فرماندهی توان کنترل و نظارت اوست. او باید بتواند با بررسی و کنترل عملکرد افراد و همچنین برآیند و کلیت یگان زیرمجموعه، از فعالیت نیروهایش آگاهی کسب کرده و مراقبت نماید و هم به صورت نظارت کلی و هم با نظارت گام‌به‌گام و مستمر بتواند به صرفه‌جویی در هزینه‌ها و هدایت صحیح یگان خود یا حتی همکارانش مؤثر باشد.

ذ) تاریخ‌نشان داده که نبودن بصیرت در فرماندهان می‌تواند راه نفوذ و غلبه دشمن را بر آن‌ها و به تبعیت از آن برای سایر فرماندهان و نیروها باز کند. توان تجزیه و تحلیل مسائل روز و حضور به موقع و پررنگ و پیشگامی یک فرمانده در جریانات از نشانه‌های بروز عملی بصیرت است. همچنین شناخت مسائل کلان انقلاب اسلامی نیز می‌تواند در این زمینه نقش کلیدی ایفا کند.

ر) برای یک فرمانده نظامی داشتن مهارت طرح‌ریزی و برنامه‌ریزی چه در سطح عملیاتی و چه در سطوح راهبردی از ضروریات است. در غیر این صورت فرمانده نمی‌تواند از امکانات موجود استفاده صحیح نموده و حداکثر استفاده را از حداقل امکانات بنماید. توانایی در عملیات و تقید به زمان‌بندی امور از جمله شاخص‌های این مهارت است.

ز) مهارت تصمیم‌گیری یکی از مؤلفه‌های اصلی و بدون اغماض در فرماندهی است. یک فرمانده نظامی باید بتواند صحیح، به موقع، با سرعت و قدرت آن‌هم در شرایط بحرانی که افراد عادی مستأصل و گیج می‌شوند بتواند تصمیم بگیرد و در آن ثبات داشته باشد. در غیر این صورت مسائل حل نمی‌شوند یا مسائل جدیدی به وجود می‌آید.

ژ) از دیگر شئون عقلانیت عملی فرمانده، مهارت سازمان‌دهی است؛ یعنی او باید بتواند به بهترین نحو نیروها را چینش کرده و با رعایت نظم سازمانی، برای بخش‌ها و افراد مختلف تعریف و

تقسیم کار کند. این نظم باید بتواند تمامی توان و منابع موجود را بسیج کرده و با هم هماهنگ کند تا در قالب یک کل منسجم در میدان ایفای نقش کند. از دیگر نشانه‌های این ویژگی که نشان‌دهنده نظم فکری نیز هست، فرایندمحوری است.

س) فرمانده نظامی لازم است تا در به کارگیری نیرو، قابلیت خود را نشان دهد. برای شناخت این شایستگی باید نشانه‌هایی مانند در گیر کردن افراد متخصص، شناخت قابلیت‌های نیرو و به کارگیری در نقش مفیدتر، قدرت کار جمعی و تیمی، آگاهی به همه مسائل نیروها، نگاه هم‌زمان به صف و ستاد را در نظر گرفت.

ش) داشتن نگاه راهبردی مخصوصاً در فرماندهان رده بالا ازجمله شایستگی‌های مهم است. فرماندهانی که این شایستگی را دارند معمولاً اشراف به اطلاعات محیطی داشته و توان کل‌نگری دارند. آن‌ها برای کارهای بزرگ طرح و نقشه دارند. آن‌ها با نگاه به آینده، پیش‌بینی الزامات مختلف را می‌نمایند.

ص) دشمن دائم در حال طراحی و نقشه کشیدن برای عملیات و ضربه زدن است و چه در پیشگیری و چه به‌منظور پیش‌دستی، نیاز است فرمانده دارای ابتکار عمل و نوآوری باشد تا دشمن را غافلگیر نماید. داشتن شم سیاسی، ارائه ایده و نکات و پیشنهادهای جدید ازجمله شاخص‌های این شایستگی است. این‌گونه فرماندهان می‌توانند با انجام تغییراتی کم‌هزینه اما هوشمندانه، اثرات زیادی را به وجود آورند.

مقایسه یافته‌های پژوهش با نتایج پژوهش‌های پیشین

با توجه به یافته‌های پژوهش حاضر در مقایسه با نتایج پژوهش‌های پیشین ازجمله آرائی و همکاران (۱۴۰۲)، حکیم و سلطانی (۱۴۰۲)، خلیل پورسیدی (۱۴۰۲)، گلشایی و نه‌روزیان (۱۴۰۱)، خلیلی و همکاران (۱۴۰۰) و خانی و همکاران (۱۳۹۸)، مشابهت، مطابقت و سازگاری وجود دارد.

مفاهیم جامع‌نگری، در پژوهش گلشایی و نه روزیان (۱۴۰۱) مورد تأکید قرار گرفته است. آینده‌نگری نیز با پژوهش آرائی و همکاران (۱۴۰۲) مشابهت زیادی دارد. هوشمندی، منطق و استدلال، برخورداری از دانش و علم جویی در پژوهش‌های آرائی و همکاران (۱۴۰۲)، حکیم و سلطانی (۱۴۰۲)، خلیل پورسیدی (۱۴۰۲) شناسایی شده است. در پژوهش‌های آرائی و همکاران (۱۴۰۲) و خلیلی و همکاران (۱۴۰۰) نیز بر مفهوم برخورداری از تجربه تأکید شده است. مفهوم کنترل و نظارت در پژوهش‌های آرائی و همکاران (۱۴۰۲)، حکیم و سلطانی (۱۴۰۲)، گلشایی و نه روزیان (۱۴۰۱) به‌عنوان شایستگی شناسایی شده است. آرائی و همکاران (۱۴۰۲)، خلیلی و همکاران (۱۴۰۰) گلشایی و نه روزیان (۱۴۰۱) و خانی و همکاران (۱۳۹۸) به مضمون مفهوم بصیرت اشاره کرده‌اند. مهارت طرح‌ریزی و برنامه‌ریزی نیز در پژوهش‌های آرائی و همکاران (۱۴۰۲)، حکیم و سلطانی (۱۴۰۲)، گلشایی و نه روزیان (۱۴۰۱)، خانی و همکاران (۱۳۹۸) و خلیل پورسیدی (۱۴۰۲) شناسایی شده است. مهارت تصمیم‌گیری در پژوهش‌های آرائی و همکاران (۱۴۰۲) و گلشایی و نه روزیان (۱۴۰۱) و مفهوم مهارت سازمان‌دهی در پژوهش‌های گلشایی و نه روزیان (۱۴۰۱)، حکیم و سلطانی (۱۴۰۲) و خلیل پورسیدی (۱۴۰۲) مورد تأکید قرار گرفته است. مضمون مهارت به‌کارگیری نیز در پژوهش‌های گلشایی و نه روزیان (۱۴۰۱)، حکیم و سلطانی (۱۴۰۲) و خلیل پورسیدی (۱۴۰۲) مورد اشاره قرار گرفته است. به مضمون نگاه راهبردی و نوآوری نیز تنها در پژوهش آرائی و همکاران (۱۴۰۲) هم‌خوانی دارد.

اما مهم‌ترین تفاوت‌ها در مفاهیمی مانند فهم، نظم فکری، دقت و جزءنگری و یا شکل دسته‌بندی عقلانیت به درونی و بیرونی و تمرکز خاص پژوهش حاضر بر تجربیات عملی فرماندهان در دوران دفاع مقدس است.

محدودیت‌های پژوهش

۱. تعریف عملیاتی از مفهوم عقلانیت در دفاع مقدس: عقلانیت مفهومی چندوجهی است که تعریف آن در زمینه‌های مختلف (فلسفه، اقتصاد، مدیریت نظامی) متفاوت است. این تنوع تعاریف ممکن است باعث دشواری در تعیین شاخص‌های دقیق و عملیاتی مفهوم برای پژوهش

شود. همان گونه که در بخش ادبیات مقاله ذکر شد حتی در مورد تعریف عقل نظری و عملی نیز اختلافات زیادی بین حکما و صاحب نظران است.

۲. **محدودیت در دسترسی به داده‌های دوران دفاع مقدس:** اطلاعات مرتبط با جنگ و تصمیم‌گیری‌های نظامی به دلیل حساسیت‌های امنیتی یا عدم ثبت دقیق داده‌ها در گذشته، ممکن است ناقص، غیرقابل اعتماد یا محدود به منابع خاصی باشد.

۳. **تأثیر عوامل فرهنگی و اجتماعی بر تفسیر از عقلانیت:** عقلانیت در بستر فرهنگی و اجتماعی خاصی معنا پیدا می‌کند. این مسئله می‌تواند مقایسه‌پذیری یافته‌ها را در سطح بین‌المللی یا حتی در بین دوره‌های تاریخی مختلف محدود کند.

۴. **تمرکز محدود بر عقلانیت توحیدی:** در مدیریت نظامی بسیاری از مطالعات موجود، عقلانیت را از منظر ابزاری یا اقتصادی تحلیل کرده‌اند و تمرکز بر عقلانیت توحیدی و قدسی به عنوان چارچوبی فلسفی و مدیریتی در پژوهش‌ها کمتر مورد توجه قرار گرفته است.

۵. **پیچیدگی ارزیابی عقلانیت در دوران دفاع مقدس:** شرایط جنگ تحمیلی تحت تأثیر عوامل غیرقابل پیش‌بینی (مانند فشار زمانی، عدم قطعیت و استرس روانی) است که می‌تواند ارزیابی تصمیم‌گیری‌های عقلانی فرماندهان را دشوار و نتایج را به شدت تحت تأثیر قرار دهد.

پیشنهادهای پژوهشی و کاربردی

۱. مطالعه تطبیقی مبانی فلسفی عقلانیت در مکتب‌های مختلف فلسفی (مانند عقل‌گرایی و تجربه‌گرایی) و تأثیر آن‌ها بر نظریات اجتماعی.

۲. تحلیل تأثیر مبانی معرفت‌شناختی عقلانیت بر روش‌های تحقیق در علوم انسانی و اجتماعی.

۳. تحلیل نظری و تجربی مقایسه عقلانیت ابزاری و عقلانیت ارزشی در تصمیم‌گیری‌های کلان مدیریتی سازمان‌های نظامی جمهوری اسلامی ایران.

۴. مدل‌سازی تأثیر عقلانیت توحیدی در مدیریت سازمان‌های نظامی جمهوری اسلامی ایران در شرایط بحرانی.

۵. مطالعه تطبیقی نقش عقلانیت در جنگ‌های مختلف تاریخی ایران با تمرکز بر دفاع مقدس.

۶. تحلیل نقش تصمیم‌گیری مبتنی بر عقلانیت توحیدی در مدیریت نظامی دوران هشت سال دفاع مقدس.
۷. بررسی تأثیر عقلانیت در تقویت خلاقیت و نوآوری در سازمان‌های نظامی جمهوری اسلامی ایران.
۸. شناسایی سازوکارهای تلفیق عقلانیت و فناوری‌های مدرن برای ارتقای استراتژی‌های سازمان‌های نظامی جمهوری اسلامی ایران.
۹. توسعه و اعتبارسنجی ابزارهای اندازه‌گیری شاخص‌های عقلانیت در فرماندهان نظامی جمهوری اسلامی ایران با استفاده از روش‌های روان‌سنجی.
۱۰. ارائه مدلی برای ارزیابی عقلانیت بر اساس داده‌های دفاع مقدس و مقایسه آن با داده‌های معاصر.
۱۱. انجام تحلیل‌های آماری برای بررسی همبستگی بین سطوح عقلانیت فرماندهان و نتایج عملیات نظامی.
۱۲. توسعه مدل‌های پیش‌بینی موفقیت بر اساس شاخص‌های شایستگی عقلانیت.
۱۴. ایجاد سیستم‌های پشتیبانی تصمیم‌گیری (DSS) بر اساس شاخص‌های عقلانیت برای فرماندهان نظامی.
۱۵. تلفیق روش‌های هوش مصنوعی و عقلانیت برای بهینه‌سازی فرآیندهای استراتژیک در مدیریت بحران.

قدردانی

نویسندگان از همه مصاحبه‌شوندگان عزیز به‌عنوان حامیان معنوی پژوهش و معاونت پژوهش و فناوری دانشگاه جامع امام حسین (ع) به‌عنوان تأمین‌کننده اعتبار پژوهش که در نگارش مقاله با گروه پژوهش همکاری و مشارکت داشته‌اند و همچنین آقای عبدالحمید بیات و گروه همکاران ایشان در تدوین کتاب «نقشه گنج» به‌عنوان منبع اصلی مصاحبه‌های پایه این پژوهش؛ کمال تشکر و قدردانی خود را اعلام می‌نماید.

فهرست منابع

- آرائی، محمود، قاضی، حسن و شمامی، نادر. (۱۴۰۳). «طراحی الگوی شایستگی مدیران آجا (مورد مطالعه: دانش‌آموختگان تحصیلات تکمیلی دافوس)». فصلنامه علمی مطالعات الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، ۱۲(۲)، ۹-۳۱.
- باقری، مسلم و مرادی رودبالی، سحر. (۱۳۹۵). «طراحی الگوی مدیریت منابع از سانی فرماندهان دفاع مقدس (مطالعه موردی: سیره شهید محمد ابراهیم همت)». مطالعات راهبردی بسیج، ۱۹(۷۱)، ۸۱-۱۱۱.
- بیات، عبدالحمید؛ محمددینی، صادقی و حیدری، دلگرم. (۱۳۹۵). «بررسی ویژگی‌های استعدادی فرماندهان نظامی از منظر قرآن کریم». مدیریت اسلامی، ۲۴(۴)، ۱۸۶-۱۶۱.
- بیات، عبدالحمید. (۱۴۰۰). «نقشه گنج، روش‌های کشف و پرورش استعدادها و فرماندهی در دفاع مقدس». تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه جامع امام حسین علیه‌السلام.
- جان‌نثاری، حسینعلی و واعظی، سید حسین. (۱۳۹۶). «بررسی و تبیین نقش عقلانیت در تربیت از منظر قرآن کریم». پژوهش در برنامه‌ریزی درسی، ۱۴(۵۵)، ۱۴۷-۱۵۹.
- حائری یزدی، مهدی. (۱۳۸۴). «کاوش‌های عقل عملی». تهران: موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران، ۲۲۷-۲۲۸.
- حسنی نیک، محمدعلی و مختاریان پور، مجید. (۱۳۹۷). «عقلانیت مدیریت جهادی». فصلنامه مدیریت اسلامی، ۲۶(۴)، ۷۹-۱۰۶.
- حکیم، سید محسن و سلطانی، محمدرضا. (۱۴۰۲). «توسعه شایستگی‌های مدیران راهبردی با استفاده از روش مدل‌سازی معادلات ساختاری». فصلنامه نگرش مدیریت راهبردی، ۱(۳)، ۶۸-۱۱۳.
- خانی، مهدی، رئیس، حمید و بیگلری، محمد. (۱۳۹۸). «احصای ویژگی‌ها و شاخص‌های فرماندهان گروهان‌های آموزشی (مورد مطالعه: یکی از مراکز آموزش عالی سپاه)». پژوهش‌های مدیریت منابع انسانی، ۱۱(۴)، ۹-۳۷.
- خلیلی، ابراهیم، رحمانی ساعد، هادی و خزاعی، امیر. (۱۴۰۰). «شایستگی‌های ارزشی مورد انتظار برای انتصاب مدیران امنیتی». فصلنامه پژوهش‌های حفاظتی امنیتی، ۱۰(۳۸)، ۷-۳۶.
- خنیفر، حسین و مسلمی، ناهید. (۱۴۰۱). «اصول و مبانی روش‌های پژوهش کیفی». جلد اول. تهران: انتشارات نگاه.
- درخشه، جلال و موسوی نیا، سید مهدی. (۱۳۹۶). «کارکرد نظریه عقلانیت سیاسی در انقلاب اسلامی ایران: مبتنی بر اندیشه و عمل حکومتی امام خمینی (ره)». اندیشه سیاسی در اسلام، ۴(۱۳)، ۱۲۷-۱۵۰.

- رحیمی، احسان؛ زارعی متین، حسن؛ توکلی، عبدالله؛ یزدانی، حمیدرضا. (۱۴۰۰). «تبیین چارچوب عقلانیت بر اساس آموزه‌های اسلامی و سهم یاری‌های آن برای مدیریت دولتی». فصلنامه مدیریت اسلامی، ۲۹(۴)، ۵-۴۸.
- رون، مهسا. (۱۳۹۹). «تحلیل گفتمان «عقلانیت مبتنی بر معنویت» در روایتگری دفاع مقدس». مطالعات راهبردی بسیج، ۲۳(۸۷)، ۶۱-۹۸.
- زارع، بیژن. (۱۳۸۳). «بررسی مطالعات علوم انسانی درباره دفاع مقدس». تهران: انتشارات پدیده گوتنبرگ.
- شادمان فر، محمدحسین و علی پور، محمدحسین. (۱۴۰۱). «مدل‌سازی ساختاری تفسیری حل مسائل پیچیده در دوران دفاع مقدس». مطالعات دفاع مقدس و نبردهای معاصر، ۴(۷)، ۲۲۱-۲۴۷.
- شریعتمداری، علی. (۱۳۸۲). «تعلیم و تربیت اسلامی». تهران: امیرکبیر.
- شیخ حسینی، محمود. (۱۴۰۲). «تدوین الگوی مدیریت راهبردی بر مبنای عقلانیت اسلام پایه». مطالعات مدیریت راهبردی دفاع ملی، ۷(۲۵)، ۱۲۷-۱۵۶.
- طاهری، محمدحنیف و جلالی، حامد. (۱۴۰۰). «مبانی پارادایمی عقلانیت فلسفی در فلسفه دکارت و صدرا». پرتو خرد، ۱۲(۱)، ۸۱-۱۱۰.
- عارفی، محمداسحاق و غفاری، حسین و فیاض صابری، عزیزالله. (۱۳۹۶). «عقل نظری و عقل عملی»، آموزه‌های فلسفه اسلامی، (۲۰)، ۹۷ تا ۱۱۰.
- علوی، محمدکاظم و صادقی منش، زهرا. (۱۳۹۵). «بررسی هم‌سنج عقلانیت در آرای سیدحسین نصر و ریچارد رورتی». متافیزیک، ۸(۲۱)، ۷۱-۹۰.
- فروتنی، زهرا و بحرانی، عطیه. (۱۴۰۰). «مفهوم و نقش عقلانیت در انقلاب و تمدن نوین اسلامی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای». مطالعات سیاسی تمدن نوین اسلامی، ۲(۴)، ۱-۲۰.
- قبادی، مریم. (۱۳۹۷). «عقلانیت در تأویل قرآنی». مطالعات قرآنی و فرهنگ اسلامی، ۲(۲)، ۸۵-۱۰۰.
- گلشاهی، بهنام و نهروزیان، علیرضا. (۱۴۰۱). «مدل ساختاری شایستگی‌های تأثیرگذار در توانمندسازی حرفه‌ای فرماندهان ارتش جمهوری اسلامی ایران». آموزش علوم دریایی، ۹(۱)، ۱۸۶-۲۰۲.
- محمودی، سیروس. (۱۳۹۷). «بررسی تحلیلی مبانی خردورزی به‌عنوان یک هدف تربیتی». فصلنامه بصیرت و تربیت اسلامی، ۱۵(۴۶)، ۷۸-۱۰۰.
- موسوی‌نیا، سید مهدی و عظیمی، سعیده سادات. (۱۴۰۱). «صورت‌بندی مفهوم عقلانیت انقلابی در دستگاه محاسباتی امام خمینی (ره)». پژوهش‌های سیاست اسلامی، ۱۰(۲۲)، ۱۴۴-۱۷۲.
- مولائی، مرتضی. (۱۴۰۱). «ارائه الگوی عقلانیت در دفاع مقدس در اندیشه حضرت امام خمینی (ره)». مطالعات دفاع مقدس و نبردهای معاصر، ۴(۷)، ۹۵-۱۱۸.

خلیل پورسیدی، فاطمه‌سادات. (۱۴۰۲). «شناسایی عوامل مؤثر در شایستگی‌های قانونی مدیریت دانشجویان دوره دکتری مدیریت آموزش عالی». فصلنامه علمی مطالعات الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی.

- Afifah, U. (2023). Rationalism in Philosophical Studies. *Journal of Innovation in Teaching and Instructional Media*, 4(1), 47-58.
- Avray, D. (2022). Rationalities and rationalization. In *The Routledge International Handbook on Max Weber* (pp. 63-75). Routledge.
- Bahar, H. (2024). Filsafat Rasionalisme Sebagai Dasar Ilmu Pengetahuan. *Reslaj: Religion Education Social Laa Roiba Journal*, 6(5), 2235-2243.
- Brooker, P., & Hayward, M. (2023). *Rational Leadership: Developing and Redeveloping Corporations*. Oxford University Press.
- Glaser, B., & Strauss, A. (1967). *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. Mill Valley, CA: Sociology Press.
- Gordley, J. (2022). The Rise and Fall of Western Rationalism. In *The Eclipse of Classical Thought in China and The West* (pp. 252–272). chapter, Cambridge: Cambridge University Press.
- Ibrahim, T. (2020). Al-Farabi's treatise "On Intellect"(Transl., foreword and comm. by T. Ibrahim). *Orientalistica*, 2(4), 954-982.
- Krivenko, E. Y. (2023). Reason, logic, and the subject/object dichotomy in the West. In *The Logic of Human Rights* (pp. 8-34). Edward Elgar Publishing.
- Muhammad, S. J. N. (2022). Konsep Akal Menurut Nuruddin Al-Raniri dalam Bustan Al-Salatin. *Malay Literature*, 35(1), 1-26.
- Mussel, P. (2013). Intellect: a theoretical framework for personality traits related to intellectual achievements. *Journal of Personality and Social Psychology*, 104(5), 885.
- Roth, R. I. (2004). The Rational Analytical Approach to Decision-Making: An Adequate Strategy for Military Commanders?. *Connections*, 3(2), 71-92.
- Salehnezhad, A., & Shadmanfar, M. H. (2024). Designing an experience management model based on the statements of imam khamenei. *Strategic Management of Organizational Knowledge*, 7(1), 19-52.
- Segre, S. (2022). The Notion of Formal Rationality in the Writings of Max Weber and Other Foremost Sociologists. In *The Routledge International Handbook on Max Weber* (pp. 288-299). Routledge.
- Shadmanfar, M. H. (2025). Dimensions and components of implementing public policies in Islamic Revolution institutions; Case study: Islamic Revolution Housing Foundation. *Scientific Journal of Islamic Management*, 32(3), 11-36.
- Siswadi, S., & Najihah, W. A. (2023). Asumsi Rasionalitas dalam Prilaku Konsumsi Perspektif Ekonomi Mikro Islam. *Al-Muzdahir: Jurnal Ekonomi Syariah*, 5(1), 1-9.
- Zhu, Zhi-fan. (2007). 5. Rationality Is an Attribute of Body. *Journal of Yunnan University*.

